

Wpływ narciarstwa i turystyki pieszej
na przyrodę masywu Pilska
red. A. Łajczak, S. Michalik i Z. Witkowski
Studia Naturae (1996) 41: 5–11

Narciarstwo i ochrona przyrody na Pilsku: tło i przyczyny konfliktu

Skiing and nature conservation on Mt. Pilsko: the background
and causes of a conflict

Zbigniew WITKOWSKI

Abstract: The relative sizes of the Alps and the Polish Carpathians are as 9 : 1. The proportions of the national parks in the two mountain ranges correspond to this ratio, but the number and total length of cable railways and ski lifts in the Alps are disproportionately greater, 205 : 1 and 1200 : 1, respectively. This caused, among others, increased pressure for building new ski stations in the Polish Carpathians.

The ski station at Pilsko belongs to the largest in our Carpathians. From the top of the mountain over 12,000 skiers may run daily. The skiing and hiking capacity of this part of the massif has been exceeded, which is proved by degradation of the environment and nature of this area. The lack of appropriate legal regulations caused a conflict between ecologists, skiers, landowners and owners of ski installations. The presented collection of papers is to enlighten the problem and to find its solution.

Key words: skiing, nature conservation, conflict, Mt. Pilsko, Carpathians, Alps.

Treść: Proporcje górotworów Alp i polskich Karpat układają się jak 9 : 1. Z tym wskaźnikiem koresponduje proporcja obszarów wszystkich parków narodowych w omawianych górotworach. Jednak wyraźnie nieproporcjonalna jest liczba (205 : 1) i całkowita długość (1200 : 1) kolejek i wyciągów narciarskich na obu porównywanych terenach. Ta dysproporcja jest m.in. powodem presji inwestycyjnej w kierunku budowania nowych stacji narciarskich w polskich Karpatach.

Stacja narciarska na Pilsku należy do największych na obszarze naszych Karpat. Dziennie z partii szczytowej masywu może zjechać ponad 12 000 narciarzy. W partii tej z powodu oczywistego przeekspluowania narciarskiego i turystycznego degradowane jest środowisko i przyroda. Brak właściwych regulacji prawnych doprowadził do konfliktu między ekologami, narciarzami oraz właścicielami gruntów i urzędzeń narciarskich. Prezentowany dalej zbiór prac zarysowuje problem i stanowi próbę jego rozwiązania.

1. Wprowadzenie

Problematyka wpływu narciarstwa zjazdowego na przyrodę i środowisko gór budzi w Polsce znaczne emocje. Ludzie związani z tym sportem, a także czerpiący z niego korzyści ekonomiczne, zdają się nie zauważać problemu i bagatelizować zagrożenia

jakie ta forma rekreacji ze sobą niesie. Z kolei społeczni ekolodzy i obrońcy przyrody widzą w narciarstwie główną przyczynę zła, jakie człowiek wyrządza przyrodzie gór (Skawiński 1993, Borkowski 1994). W trwającym od wielu lat sporze, obie strony sięgają po demagogiczne argumenty [por. audycje propagandowe redaktora J. Zielonackiego (1989) w TVP pt. „Kolorowy zawrót głowy” z jednej strony, z drugiej zaś broszurkę pod tytułem „Białe szaleństwo – bosko, rajsco i bajecznie !!” (Lelek i in. 1993), wydaną przez „Pracownię na rzecz wszystkich istot”].

Podejmując problematykę narciarską na obszarze Pilska warto na początek ustalić fakty. Autorzy wielu opracowań ochroniarskich porównują naszą, polską część Karpat do Alp (por. mapę w opracowaniu Lelek i in. 1993). Z porównania tego wynika jednoznacznie różnica skali (tab. 1): ogromne, liczące ok. 175 tys km² Alpy i małe, niemal dziesięciokrotnie mniejsze nasze Karpaty, obejmujące zaledwie 19,5 tys. km² (Kondracki 1978). Kolejnym argumentem lobby ochroniarskiego, wskazującym na dysproporcje Alp i Karpat, jest wysokość obu górotworów. Zdecydowana większość powierzchni Alp jest wyniesiona ponad 1000 m n.p.m., a w Karpatach znikomy procent powierzchni przypada na wierzchołki leżące powyżej tej wysokości (por. Lelek i in. 1993). Trzeba jednak uzmysłowić sobie, że Karpaty leżą znacznie dalej na północ od Alp i górna granica lasów reglaowych w Alpach przebiega na wysokości od 1500 do 2200 m n.p.m., a w naszej części Karpat sięga od 1150 do 1550 m n.p.m. Wynika z tego, że warunki klimatyczne panujące w Alpach na wysokości 1000 m n.p.m. są porównywalne do tych, które w naszej części Karpat panują ok. 300–400 m niżej. Oba górotwory różnią się jednak zasadniczo, jeżeli weźmiemy pod uwagę usytuowanie terenów narciarskich. W Alpach stacje narciarskie obejmują rozległe obszary powyżej górnej granicy lasu, w tym również tereny zajmowane przez lodowce. W Karpatach lodowców nie ma, a tereny powyżej górnej granicy lasu stanowią znikomy procent obszarów użytkowanych przez narciarzy.

W dyskusji dotyczącej narciarstwa w Alpach i Tatrach rzadko porusza się zagadnienie proporcji w zagospodarowaniu obu regionów. Tymczasem w tej dziedzinie proporcje między Alpami i polskimi Karpatami są porównywalne do proporcji powierzchni obu górotworów. W regionie alpejskim żyje ok. 12 mln ludzi, którzy rokrocznie przyjmują ok. 100 mln turystów (Borkowski 1994). W naszych Karpatach żyje niemal 3 mln mieszkańców (Długosz 1985), a w samych parkach narodowych rokrocznie przebywa ok. 4,3 mln turystów (Krajowy Zarząd ... 1992). Ogólna liczba turystów w polskich Karpatach mogłaby się zatem zamykać między 5 a 10 mln osób rocznie.

Największe dysproporcje między Alpami a polskimi Karpatami dotyczą zagospodarowania narciarskiego. Dla narciarzy w Alpach przygotowano 41 tysięcy wyciągów narciarskich o łącznej długości ponad 120 tys. km (Borkowski 1994). W naszych Karpatach wyciągów tych jest niewiele ponad 200, zaś ich łączna długość nieznacznie przekracza 100 km (Baran 1985, 1987). Zatem proporcje w ilości wyciągów (Alpy/Polskie Karpaty) mają się jak 205 : 1, a w odniesieniu do długości wyciągów jak 1200 : 1. Przyjmując nawet, iż walory narciarskie Alp są nieproporcjonalnie większe niż naszych Karpat, zasadne wydaje się twierdzenie, że te ostatnie są pod względem zagospodarowania narciarskiego niedoinwestowane. Tę dysproporcję zauważyli zagraniczni inwestorzy, którzy już oferują nam budowę kilku ośrodków narciarskich oraz modernizację i rozbudowę kilku innych (Witkowski 1995).

Na koniec tych rozważań warto też porównać proporcje w zagospodarowaniu ochronnym obu górotworów. Ze względu na znaczne różnice w interpretacji rozmaitych kategorii obszarów chronionych oraz brak pełnej informacji, porównano jedynie liczbę i powierzchnię parków narodowych. W Alpach znajduje się obecnie (Austria, Francja, Niemcy, Szwajcaria i Włochy) 10 parków narodowych o łącznej powierzchni ok. 505,5 tys. ha (IUCN 1990), a w polskich Karpatach mamy 5 parków narodowych o łącznej powierzchni 58,4 tys. ha (Alexandrowicz 1989). Mimo iż stosunek powierzchni parków narodowych do ogólnej powierzchni górotworu jest porównywalny w Alpach

Tabela 1. Porównanie rozmiarów, warunków przyrodniczych, stopnia ochrony oraz zagospodarowania narciarskiego Alp i Polskich Karpat

Table 1. Comparison of the Polish Carpathians with the Alps in respect of area, natural conditions, conservation status and ski facilities

Cecha Character	Alpy Alps	Polskie Karpaty Polish Carpathians
Wielkość obszaru Area	ok. 175 tys. km ²	ok. 19.5 tys. km ²
Górna granica lasu Upper forest limit	ok. 1500–2200 m npm.	ok. 1150–1550 m npm.
Liczba mieszkańców Number of inhabitants	ok. 12 mln	ok. 3 mln
Liczba turystów Number of tourists and skiers	ok. 100 mln	ok. 5–10 mln.
Liczba wyciągów Number of ski lifts	ok. 41 tys.	200–220
Łączna długość wyciągów Total length of ski lifts	ok. 120 tys. km	ok. 100 km
Liczba parków narodowych Number of national parks	10	5
Powierzchnia parków nar. Area of national parks	505,5 tys. ha	58,4 tys. ha

i polskich Karpatach, rozwiązanie przyjęte w krajach alpejskich jest dla przyrody korzystniejsze, bowiem parki narodowe są tam niemal dziesięciokrotnie większe niż w naszych Karpatach.

Należy podkreślić, iż powyższy wywód nie stanowi poparcia dla opcji pronarciarskiej. Nie ulega bowiem wątpliwości, że inwestycje narciarskie, korzystne z ekonomicznego punktu widzenia, są jednoznacznie szkodliwe dla środowiska, szczególnie wobec ich znacznej koncentracji, co często ma miejsce w Alpach. Wymieniony już Borkowski (l.c.) wskazuje, iż Alpy są pod względem narciarskim wyraźnie przeinwestowane, a wiele szczegółowych opracowań pokazuje poważne, negatywne skutki środowiskowe

i przyrodnicze rozwoju przemysłu narciarskiego, zarówno w Alpach jak i innych obszarach górskich (Čermuška 1986, Kopeszki, Trockner 1994, Tsuyuzaki 1994, Zeitler 1994).

Po tych ogólnych rozważaniach warto oszacować rangę ośrodka narciarskiego w masywie Pilska w porównaniu do innych tego typu obiektów w polskich Karpatach. Pod względem zagospodarowania narciarskiego na pierwszym miejscu znajduje się Beskid Śląski, gdzie znajduje się ok. 60 wyciągów o łącznej długości ponad 43 km i przepustowości ok. 30 tys. narciarzy/godzinę. Drugim regionem są Tatry, gdzie znajduje się ok. 50 wyciągów o ogólnej długości ponad 23 km i przepustowości 25,5 tys. osób/godzinę. Beskid Żywiecki plasuje się tuż za Tatrami, bowiem jest tu 41 wyciągów. Ich łączna długość wynosi 21,4 km, a przepustowość 16,5 tys. osób/godzinę (Baran 1985, 1987). Głównym ośrodkiem narciarskim w tym regionie jest właśnie masyw Pilska.

Atrakcyjność gór dla narciarstwa jest zależna od ich wysokości. Góry wyższe mają dłuższe trasy zjazdowe, a sezon narciarski na ich obszarze trwa dłużej. Masyw Pilska jest jedynym poza Tatrami obszarem karpackim, gdzie dwa najwyżej usytuowane wyciągi sięgają powyżej górnej granicy lasu. Dane dotyczące ruchu narciarskiego i przepustowości urządzeń narciarskich w rejonie Kasprowego Wierchu i masywu Pilska wskazują (Skawiński inf. ustna, Mielnicka 1996), że spod szczytu Kasprowego Wierchu w ciągu doby może zjechać ok. 5500–6000 narciarzy. Na Pilsku liczba zjazdów może osiągnąć ok. 12 000, a zatem dwa razy więcej. Biorąc pod uwagę wielkość obszaru użytkowanego narciarsko w rejonie Kasprowego Wierchu (ok. 37 ha) i w obszarze podszczytowym Pilska (ok. 8 ha), ta ostatnia góra jest znacznie intensywniej wykorzystywana przez narciarzy.

Trzy najatrakcyjniejsze ośrodki narciarskie w polskich Karpatach – rejon Skrzycznego w Beskidzie Śląskim, rejon Pilska w Beskidzie Żywieckim i rejon Kasprowego Wierchu w Tatrach – położone są na trzech różnych pod względem statusu ochronnego obszarach. Pierwszy usytuowany jest na obszarze nie chronionym, drugi na obszarze Żywieckiego Parku Krajobrazowego, trzeci natomiast na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego.

Uregulowania prawne obowiązujące na obszarze parku narodowego są najkorzystniejsze dla ochrony przyrody (Ustawa 1991). W jego granicach cele ochronne mają priorytet, a udostępnienie obszaru parku turystom i narciarzom jest możliwe tylko w takim zakresie, w jakim działalność ta nie jest sprzeczna z celem podstawowym. Plan zagospodarowania przestrzennego gminy, na której terenie leży park narodowy, musi być konsultowany i uzgodniony z administracją parku. Dlatego też możliwość ingerencji z zewnątrz w sposób zagospodarowania obszaru chronionego jest w przypadku parku narodowego, przynajmniej teoretycznie, znikoma.

W przypadku parku krajobrazowego, plany zagospodarowania obszaru gminy, na terenie której leży park krajobrazowy, przygotowywane są w urzędach gminnych, a plany jego ochrony – przez administrację parku. Obydwa plany podlegają zatwierdzeniu przez lokalne organy przedstawicielskie. W tej sytuacji wpływ władz administracyjnych na sposób zagospodarowania parku krajobrazowego jest znaczący, tym bardziej, iż celem powstania parku krajobrazowego jest m.in. udostępnianie jego obszaru dla turystyki i rekreacji, w tym i narciarstwa zjazdowego. W przypadku parku krajobrazowego inwestycje rekreacyjne i turystyczne mogą być planowane i realizowane na jego obszarze tylko po przeprowadzeniu analizy oddziaływania na środowisko i po konsultacji z organami ochrony przyrody.

Na obszarze nie objętym żadną formą ochrony, jak to ma miejsce w przypadku Skrzycznego, przy realizacji inwestycji narciarskich i turystycznych wymagane jest jedynie przygotowanie uproszczonej oceny oddziaływania na środowisko na etapie projektowania inwestycji. Obszar taki podlega wyłącznie jurysdykcji władz gminnych, które decydują o jego zagospodarowaniu przestrzennym.

2. Przyczyny konfliktu o narciarskie użytkowanie Pilska i cele niniejszego opracowania

Dwa wyciągi narciarskie w partii podszczytowej Pilska zbudowane były w końcowej fazie tworzenia stacji narciarskiej, sponsorowanej przez Kopalnię Węgla Kamiennego „Gliwice”. Wyciągi te od początku budziły wątpliwości i sprzeciwy osób zaangażowanych w ochronę przyrody, czego dowodem jest formalny protest Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody w Bielsku-Białej, dotyczący przebiegu trasy jednego z nich i związanego z tym zniszczenia zarośli kosodrzewiny. Mimo negatywnych opinii, wyciągi te zostały zbudowane, przy czym obiekt mniej kontrowersyjny (bardziej oddalony od płatów kosówki) powstał bez kompletu wymaganych uzgodnień i dokumentów.

Odwrotna sytuacja powstała w przypadku powołania Żywieckiego Parku Krajobrazowego przez Wojewódzką Radę Narodową w Bielsku-Białej. Uchwała powołująca park do życia została podjęta mimo formalnego protestu niektórych Rad Gminnych z omawianego terenu.

System prawny istniejący wówczas w Polsce pozwalał na administracyjne rozwiązanie sporu pomimo formalnego protestu, wobec czego równocześnie zalegalizowano funkcjonowanie wyciągów narciarskich oraz utworzono Żywiecki Park Krajobrazowy. Rozwiązanie to stało się przyczyną długotrwałego, narastającego konfliktu, w którym trzy zainteresowane grupy – obrońcy przyrody i środowiska, narciarze oraz właściciele wyciągów i właściciele gruntów – starają się wymusić na wojewódzkich organach władzy przyznanie im wyłącznej racji. Pierwsi domagają się poszanowania wyznawanych przez siebie wartości, drudzy bronią prawa do realizacji własnych potrzeb, a ostatni – prawa do ekonomicznych korzyści wynikających z posiadania własności. W tej sytuacji Wydział Ochrony Środowiska UW w Bielsku-Białej zlecił Instytutowi Ochrony Przyrody PAN w Krakowie wykonanie ekspertyzy pt. „Wpływ oddziaływania narciarstwa i ruchu turystycznego na stan środowiska przyrodniczego górnej części masywu Pilska oraz określenie możliwości narciarskiego wykorzystania tego terenu”, które to opracowanie zawiera w znacznej części poszerzoną ocenę oddziaływania na środowisko, wykonywaną już po ukończeniu inwestycji.

W wyniku dyskusji i negocjacji ustalono, że opracowanie obejmować będzie opis stanu środowiska przyrodniczego partii podszczytowej Pilska, stanu i walorów przyrodniczych terenu, wpływu narciarstwa i turystyki na przyrodę oraz ocenę intensywności ruchu narciarskiego i turystyki pieszej. Wnioski wynikające z opracowania powinny dać urzędowi wojewódzkiemu merytoryczną podstawę do podjęcia decyzji w sprawie dalszej eksploatacji dwu istniejących wyciągów narciarskich pod szczytem Pilska.

W zespole opracowującym ekspertyzę uznano ponadto za konieczne przygotowanie wstępnego projektu sieci obszarów chronionych na omawianym obszarze oraz założeń

projektu zmian organizacji ruchu turystycznego i narciarskiego, a także projektu rekultywacji roślinności w szczytowej partii Pilska.

Autorzy opracowania są świadomi jego braków, przede wszystkim szczupłej ilości danych, wynikających ze zbyt krótkiego okresu badań. W wielu opracowaniach ograniczono się do przedstawienia wyników w postaci relatywnej: lepiej/gorzej, bowiem nie zdołano zebrać danych wystarczających do uchwycenia zmian zachodzących w przyrodzie i środowisku pod wpływem presji narciarzy i turystów. Mimo tych braków, opublikowanie zbioru wydaje się bardzo celowe, przynajmniej z dwóch względów: opracowanie to jest jednym z nielicznych interdyscyplinarnych badań nad wpływem narciarstwa wykonanych w naszym kraju, ponadto stanowi ono przykład oceny oddziaływania obiektów narciarskich na środowisko. Ocena dotyczy nie tyle samych urządzeń i obiektów towarzyszących, ile związanego z nimi masowego ruchu narciarskiego i turystycznego.

Piśmiennictwo

- ALEXANDROWICZ Z. (red). 1989. Ochrona przyrody i krajobrazu Karpat Polskich. *Studia Naturae*, ser. B, 33: 1–241.
- BARAN M. 1985. Kolejki linowe, wyciągi narciarskie, nartostrady. Tatry, Podtatrze, Pieniny, Gorce, Beskid Sądecki. Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa–Kraków.
- BARAN M. 1987. Kolejki linowe, wyciągi narciarskie, nartostrady. Beskid Śląski, Żywiecki i Mały. Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa–Kraków.
- BORKOWSKI R. 1994. Czy narciarstwo szkodzi górcom? *Aura* 3: 30.
- ČERNUŠKA A. 1986. Ökologische Auswirkungen des Baues und Betriebes von Schipisten und Empfenlungen zur Reduktion der Umweltschäden. Council of Europe, Strasbourg, *Nature and Environ. Series*, No 33.
- DIUGOSZ Z. 1985. Charakterystyka emigracji ludności na obszarze Karpat Polskich. *Fol. Geogr., ser. Geogr.–Oecon.* 18: 121–139.
- IUCN 1990. 1998 United Nations List of National Parks and Protected Areas. IUCN. Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- KONDRACKI J. 1978. Karpaty. Wyd. Szkolne i Pedagog., Warszawa.
- KOPEŠZKI H., TROCKNER V. 1994. Auswirkungen des Skibetriebes auf die Collembolenfauna einer alpinen Wiese im Grodental (Südtirol). *Zool. Anz.* 233, 5/6: 221–239.
- Krajowy Zarząd Parków Narodowych. 1992. Analiza działalności Parków Narodowych za 1991 rok. *Min. Ochr. Środ., Kraj. Zarz. Parków Nar., Izabelin.*
- LELEK M., HOLEKSA J., KORBEL A. J. 1993. Białe szaleństwo – bosko, rajsco i bajecznie !! *Zesz. Edukacji Ekol. „Pracowni na rzecz wszystkich istot”* 5: 1–29.
- MIELNICKA B. 1996. Narciarstwo i turystyka piesza w strefie szczytowej Pilska w latach 1993–1994 (Skiing and hiking at the top of the Pilsko Massif). W: Łajczak A., Michalik S., Witkowski Z. (red.). Wpływ narciarstwa i turystyki pieszej na przyrodę masywu Pilska (The impact of skiing and hiking on the nature of the Pilsko Massif, Western Carpathians). *Studia Naturae* 41: 81–101.
- SKAWIŃSKI P. 1993. Oddziaływanie człowieka na przyrodę kopuły Kasprowego Wierchu oraz Doliny Goryczkowej w Tatrach (Kasprowy Wierch and Goryczkowa Valley: Human impact on nature in the Tatra Mountains). W: Cichocki W. (red.). Ochrona Tatr w obliczu zagrożeń. *Muz. Tatr. im. dr T. Chalubińskiego, TPN. Wyd. Muz. Tatr., Zakopane*, s. 197–226.
- TSUYUZAKI S. 1994. Environmental deterioration resulting from ski resort construction in Japan. *Environ. Conserv.* 21: 121–125.
- Ustawa 1991. Ustawa o ochronie przyrody z dn. 16 października 1991. *Dz. Ustaw RP nr 114: 1545–1553.*
- WITKOWSKI Z. 1995. Uwaga na wyciągi narciarskie i koleje linowe w górach (Attention should be paid to the ski lifts in mountains). *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 51, 1: 38–47.
- ZIELONACKI J. 1989. Kolorowy zawrót głowy. *Audycje w Telewizji Polskiej.*
- ZEITLER A. 1994. Skilaut und Rauhshuhner. *Verh. Ges. Ökol.* 23: 289–294.

Summary

The Alps occupy an area 9 times larger than the Polish Carpathians. They include 10 national parks covering 505,500 ha, while in our Carpathians there are 5 such sites with a total area of 58,400 ha. Thus the proportions of the protected areas approximatively correspond to the relative sizes of the two mountain ranges. However, investment in ski lifts and cable railways in the Alps is disproportionately greater, 205:1, and the total length of these installations in the Alps is 1,200 times more than in our Carpathians.

The ski station at Pilsko is one of the largest in Poland, and especially attractive because Mt. Pilsko is next to Mt. Kasprowy Wierch (Tatra Mountains) the highest ski mountain in our Carpathians. Ski lifts here reach above the upper forest limit where the duration of snow cover is longer and its thickness generally greater than at lower ski centres.

From the top of Pilsko over 12,000 skiers may run daily, and 5,000–6,000 from Kasprowy Wierch. In view of the much smaller size of Pilsko's top, environmental threats and environmental degradation are very serious here.

The lack of appropriate legal regulations as to the location of ski lifts, and the later introduction of landscape park rules here, caused a conflict between landowners, skiers and nature conservation advocates. The aim of studies undertaken by the Institute of Nature Conservation on Mt. Pilsko is to estimate the effect of skiing on the top of this massif, to determine prospects of local wildlife and environmental conservation, and to identify conditions for skiing and hiking which would guarantee that natural values will be safeguarded and the environment will not be degraded.